

Тема 6. Дизайн Стародавнього світу

Дизайн (англ. design – проектувати, конструювати) – проектна художньо-технічна діяльність з розробки промислових виробів з високими споживчими властивостями й естетичними якостями, по формуванню гармонійного предметного середовища житлової, виробничої та соціально-культурної сфер. Існує чимало інтерпретацій сучасного розуміння дизайну. Досить часто «дизайн» означає власне діяльність художників у промисловості, значно частіше – продукт цієї діяльності (річ або систему речей), а іноді – галузь організації діяльності, узятую як ціле. У деяких випадках «дизайн» трактується гранично широко і далеко виходить за межі визначення діяльності художника задля промислового виробництва.

При всьому розмаїтті поглядів на природу дизайну очевидно, що його історія нерозривно пов'язана з еволюцією предметного середовища людини, розвитком техніки і технологій. Умовно всі об'єкти дизайну можна розділити на два типи. До першого належать ті з них, що існували споконвіку як вироби ремісничого виробництва і ужиткового мистецтва. Переважно це предмети, що обслуговували нагальні потреби людини і функція яких майже не змінювалася. Це посуд, начиння, меблі, одяг і т. ін. Зараз ці предмети виробляються паралельно в різних галузях діяльності. Для об'єктів сучасного дизайну, що мають глибокі історичні корені, цілком природно використання елементів стилізації, створення «ретро-форм». В стилізації закономірно занурюватися саме до витоків стилю того історичного періоду, коли вперше виникли певні предмети. Саме цей тип об'єктів дизайну робить обґрунтованим вивчення історії дизайну з найдавніших часів, адже будь-який етап розвитку матеріальної культури може вважатися його передісторією.

Об'єкти дизайну другого типу виникли в результаті науково-технічної революції. Відмінною рисою об'єктів цього типу – є їх якісно інша природа, заснована на роботі механізмів.

Первісна доба. Первісна людина поступалася великим хижакам, не маючи такої природної зброї, як ікла та кігті. Люди навчилися компенсувати

ці недоліки, використовуючи камінь, кістку, дерево. Майстри раннього палеоліту передусім оволоділи технологіями обробки дерева, каменю й кістки. Близько 1.5 млн. років тому з'явилися перші ручні рубила. Близько 200 тисяч років до н.е. почалася льодовикова епоха. Люди опинилися в дуже жорстких природних умовах. Найістотніші зміни в матеріальній культурі належать до останньої пори палеоліту – так званого верхнього палеоліту (XXXV-X тис. до н.е.). Серед найбільших здобутків цього часу – використання вогню для обігріву й приготування їжі. Виникли спеціалізовані знаряддя – ножі, шкребки, пилки, наконечники. Від майстра вимагалася віртуозна точність обробки каменю: наприклад, щоб виготовити кам'яний ніж, треба було нанести понад 250 ударів каменем об камінь. В цю пору Люди мешкали не лише у природних схованках (печерах, гротах), з'явилися різновиди штучного житла: вириті в землі і накриті зверху кістками тварин з вогнищем у центрі; довгі, овальні, з декількома вогнищами.

В мезоліті (X-VI тисячоліття до н.е.) було зроблено революційний технічний винахід – лук і стріли. Після танення льодовиків з'явилися великі водні простори, поширилося рибальство. В мезоліті люди опанували плавання на колодах і плотах.

Остання доба кам'яного віку – неоліт (орієнтовно VI-IV тис. до н.е.) Відбулося докорінне перетворення життя людства, пов'язане з переходом від привласнюючих форм господарювання (мисливства, рибальства і збиральництва) до відтворюючих (землеробства і скотарства). Для неоліту характерна поява багатьох технічних і технологічних новацій: свердлування, пиляння і шліфування каменю, ткацький верстат, гончарство і гончарне коло, спорудження човнів, зародження монументальної архітектури.

Завершальною стадією неоліту є енеоліт – доба обробки таких металів, як мідь, бронза, залізо. Технологія обробки металів вимагала великої майстерності і спеціалізації, тому ливарна справа, як і гончарство, а пізніше ткацтво, стає самостійною галуззю. Одним з основних видів творчості стала художня обробка металів. Досить швидко людина оволоділа різними її

видами: кування, лиття, карбування, гравіювання по металу. Виготовлялися найрізноманітніші металеві прикраси: браслети, каблучки, сережки, підвіски, бляшки, які нашивалися на одяг, пояси, пряжки. Особлива увага приділялася зброї. В енеоліті сформувалася диференціація ремесла і поява професійних ремісників. Саме вони на тогочасному етапі виконували функції дизайнерів.

Стародавній світ. В середині V тис. до н. е. в **Єгипті** відбувся перехід до репродуктивного господарства. Чималу роль зіграло тут удосконалення кам'яних знарядь праці. У долині Нілу камінь був найдоступнішим з матеріалів, і єгиптяни з великою досконалістю навчилися його обробляти. З найдавніших часів уціліли амулети і намиста, посуд, кахлі з фаянсу. Зокрема, глазур для фаянсу була здебільшого синього або зеленого кольору. Фаянс був крихким матеріалом, тому зазвичай предмети були виліплені руками.

Разом із розвитком ливарництва, збільшувалася і різноманітність знарядь праці. Єгипетські ремісники значно удосконалили конструкції металевих інструментів. Наприклад, за рахунок появи особливої шпильки, топорище стало надійніше кріпитися до сокири. Це дало можливість зробити масивнішим вістря, поліпшити якості інструменту і одночасно за рахунок викривлення рукоятки полегшити працю працівника.

Основним джерелом інформації про ремесла та інструменти єгиптян є численні рельєфні і живописні композиції, в основному на стінах гробниць. У цих композиціях всі предмети побуту давалися дуже точно, тому зображення посуду, меблів, тканин та інших речей є цінним матеріалом для вивчення предметного світу Стародавнього Єгипту. На рельєфах і розписах роботи в майстернях зображуються так, ніби всі ремісники були перемішані і втиснуті в одне приміщення. Але це лише прийом композиції. Імовірно спеціалізовані майстерні розташовувалися поруч на одній вулиці і різні спеціалісти послідовно працювали над виробом, доки він не набував остаточного вигляду. Саме завдяки такому способу виробництва виникали колісничі, меблі та зброя, прикрашені різьбленням, золотом і коштовним камінням.

Одним з найдавніших ремесл Єгипту було гончарство. Гончарі місили суміш ногами, після чого глину обробляли на гончарному колі – простому дерев'яному диску, що обертався навколо осі. Готовий виріб обпалювали в печі. З глини робили горщики, миски, чаші, глечики, кубки, великі посудини із загостреним дном для зберігання вина і пива або такі ж великі глечики з округленим дном.

Серед ремесл важливе місце займали обробка шкіри і виготовлення з неї різних предметів ужитку. З шкіри робили взуття, сумки для папірусів, бурдюки для води, пізніше до них додалися шоломи, спорядження, зброя, сагайдаки, обтягнуті шкірою щити. З шкіри виконувалися і деталі бойових колісниць. Єгиптяни оволоділи мистецтвом тиснення шкіри і почали прикрашати сагайдаки і щити витонченими орнаментами.

Дерево в Єгипті завжди було рідкістю. Столярна справа стала самостійним ремеслом, яким займалися фахівці. Технічні навички були досить розвинені, проте недосконалість інструментів ставала на перешкоді до підвищення якості виробів. Саме тому декорування поверхні часто зводилося до того, щоб приховати технічні недоліки. Незважаючи на дорожнечу дерева, з нього виготовляли безліч предметів: саркофаги, ліжка, підголівники, стільці, лави, скрині, столи, колони, двері, паланкіни, жезли, гребінці та ін.

Єгиптяни першими навчилися фанерувати поверхню меблів. Тонку фанеру уміли виготовляти ще за часів Стародавнього царства, але скріпляли її дерев'яними цвяхами, а від Нового царства фанеру, зроблену з кращих порід дерева, почали наклеювати на менш дорогу деревину. Обшиті фанерою стільці були знайдені в гробниці цариці Тії. У Новому царстві широко застосовувалося гнуття деревини. Гнуте дерево використовували для виготовлення луків, посохів і скіпетрів, рукояток для опахал, музичних інструментів і у виробництві колісниць.

Вже в IV тис. до н.е. в Єгипті з'являються міста, де селяться ремісники й торговці. Розкопки двох міст – Ахетатона, столиці фараона Аменхотепа IV (II тис. до н. е), і Кахуна свідчать, що будували їх на основі єдиного плану. Міста

мають прямокутну мережу вулиць і однотипні в плані будинки. Місто було укріплене і мало каналізацію. У II тис. до н.е. житловий будинок мав в плані правильну прямокутну форму з довгим коридором, залу з внутрішніми колонами, що підтримують дах, й кілька менших приміщень. Будинок ділився на дві частини – житлову і службову, центром будинку було вогнище. Житлові приміщення орієнтувалися на північ, назустріч освіжаючим вітрам або виходили в сад.

Будинки бували одноповерхові, двоповерхові і триповерхові будинки. На верхніх поверхах кімнати мали невеликі чотирикутні вікна, які закривалися шторами, та захищали від спеки й вітру. Будинок мав вхід у вигляді портика, стіни тинькувалися й прикрашалися розписами. У заможних оселях була ванна кімната. Міські й заміські віли оточували численні двори з коморами, стайнями, кухнями. Заможні люди користувалися в побуті прототипами багатьох сучасних меблів: табуретами, столами, ліжками, стільцями, скринями і шафами. Декорування було яскравим, проте гамма кольорів обмежувалася червоним, жовтим, чорним, коричневим, блакитним, зеленим і білим кольорами.

Давня Греція. З VIII-VII ст. до н. е. почався розквіт ще однієї великої цивілізації минулого – античної Греції (Еллади). Грецькі житлові будинки відображають форми суспільного життя й звичаї. На ранньому етапі житловим будинкам не надавали особливого значення, навіть будинки знаті були простими і мало відрізнялися від осель пересічних городян. Основною формою грецького житлового будинку було однокімнатне приміщення – мегарон. В центрі знаходилося місце для вогнища, над ним – отвір в даху для витяжки диму. Пізніше мегарон перетворився на центральне приміщення будинку, звідси розвинулася форма багатокімнатного будинку. Житла знатних афінян були складені з тесаного каменю, стіни ззовні білились вапном. Внутрішні приміщення грецького будинку прикрашалися настінними розписами. Декорована кесонна стеля була відома вже в VI ст. до н. е. Підлоги найчастіше були мозаїчними, пізніше, під впливом Сходу, їх стали покривати

килимами. У невеликих кімнатах знаходилися ліжка з покривалами, стільці, табурети і скрині. Окрасою служили кілька гарних ваз, зброя на стінах, світильники і жаровні.

Найбільше греки цінували здоровий глузд, рівновагу й міру. В архітектурі це вилилося в систему ордерів: дорійського, іонійського, коринфського. Естетика осмисленого і глибокого реалістичного розуміння греками архітектурної споруди, як організму поширилася на весь предметний світ. Довершеність й доцільність демонструє знаменита грецька кераміка, що задовольняла безліч усіляких потреб. Це столовий посуд, ємності для зберігання припасів та косметики, світильники та ін. Еллінські майстри розробили два провідних стилі оздоблення кераміки: чорнофігурний і червонофігурний.

Оригінальні грецькі меблі, на противагу єгипетським знахідкам, не збереглися. Досить точне уявлення про грецькі меблеві форми можна отримати завдяки рельєфним зображенням, малюнкам на вазах і теракотовим статуеткам. Предмети меблів, в основному подібні до єгипетських. В архаїчний період грецької культури (VI ст. до н.е.) меблі створювалися з жорсткими, прямокутними, покритими залізними листами каркасами. Пізніше форми стільців, які можна побачити на скульптурних зображеннях, спрощуються, вони складаються з небагатьох основних елементів. Кількість видів меблів в грецькому будинку була незначною, скромність житла, клімат, одяг та звичаї не вимагали багато меблів. Шафи, наприклад, майже не застосовувалися. Для зберігання одягу та предметів домашнього вжитку використовувалися дерев'яні скрині.

Технологія виробництва меблів зазнала значного розвитку. Грецькі майстри знали рамково-філеночну в'язку, гнуття деревини за допомогою пари, почали розробляти техніку виготовлення шпону. Вони майстерно поєднували деталі з деревини. Володіючи всіма цими навичками, грецький столяр прагнув підкреслити природні властивості деревини. Грецькі меблі мали чітку конструкцію, що відповідали властивостям матеріалу. Форми свідчили про

високе художнє чуття, здатність знаходити своєрідні засоби вираження, не запозичені з архітектури.

Життєвий устрій греків змінився після перських воєн. Запити знаті значно зросли, з'явився потяг до розкошів та комфорту, зокрема, до багатих інтер'єрів. У міру того, як прийом численних гостей ставав загальноприйнятою традицією, розширювалося домашнє господарство, житловий будинок поповнився цілою низкою новацій. В добу еллінізму будинки заможних громадян були оточені садами і парками, ізольовані від будинків пересічних городян. Еллінізм мав вирішальний вплив па Римське мистецтво.

Давній Рим. Завдяки високому технологічному розвитку Давнього Риму, тодішні архітектори відійшли від базової давньогрецької концепції, що колони потрібні виключно для підтримки важких балок та дахів. Разом з тим, вони продовжували використовувати класичні ордери в публічних будівлях, хоча ті тепер виконували переважно декоративну роль. Інновації у будівництві почалися у 3-2-му ст. до н.е., коли був винайдений римський бетон, що став заміником каменю та цегли. Почалось створення будівель з масивними стовпами-опорами, які підтримували широкі арки та куполи. Використання бетону також надало можливість створення колонадного екрану – низки виключно декоративних колон перед стіною, яка несе навантаження.

У Давньому Римі сад був невід'ємною частиною міського й заміського житла. Сади не були прерогативою лише дуже багатих людей. Розкопки в Помпеях показали, що звичайні римляни мали сади, зменшені у масштабі відповідно розміру будинку. У римських поселеннях в Африці, Галлії та Британії створювались модифіковані версії римських садів. Приватні давньоримські сади переважно мали три частини. Перша, ксистос, — тераса, що слугувала відкритою вітальною та поєднувалась з будинком критим портиком; ксистос мав вид на нижній сад або деамбулаторій. Деамбулаторій містив різні квіти, дерева та іншу зелень і був ідеальним місцем для прогулянки після прийому їжі, неспішної бесіди та інших видів давньоримського відпочинку. Третя частина саду, являла собою

затінену алею для піших та верхових прогулянок. Часто вона оточувала, але могла бути збудована і окремо у формі овалу.

Римська культура досягла свого апогею в період правління імператора Октавіана Августа (31 р. до н.е. - 14 р. н.е.). Міська інфраструктура набула складних розвинених форм. Водопостачання відбувалося по спеціально зведеним акведукам. Вода підводилася до колодязів і фонтанів по трубах, нечистоти відводилися за допомогою каналізаційної системи. До послуг жителів Риму були стадіони, терми, театри і цирки з складними інженерними пристроями, що, наприклад, дозволяли перетворити арену у водойму і розігравати на ній морські баталії. Римляни першими почали будувати стаціонарні дороги, що з'єднали територію більшої частини Європи.

Римські художники і ремісники досягли великої майстерності у виготовленні меблів. Меблі виготовлялися з різних порід дерева. Узголів'я ліжок (лож) багато прикрашалися візерунковими накладками з бронзи, слонової кістки або срібла. Крім ложа в спальнях стояли маленькі дерев'яні або бронзові столики на трьох ніжках для світильників. Обідні столи були низькими, мармуровими, зазвичай чотирикутними. З трьох боків їх оточували лави з ніжками виточеними на токарному верстаті, прикрашені слоновою кісткою, золотом або сріблом. На кожній лаві лежали подушки і м'які шкури. Дуже популярним предметом в римському будинку були столики з лимонного дерева на одній ніжці – щось на зразок сучасного журнального столика. Саме в Давньому Римі широко використовувалися шафи – платтяні й посудні (у греків їх призначення виконували скрині). Крім основних меблів, незамінних в побуті, римляни любили обставляти свої будинки комфортними дрібничками. Бронзові триніжки і курильниці для пахоців, канделябри, дверні ручки-кільця у вигляді Горгони Медузи, посудини для кип'ятіння води на трьох ніжках у вигляді звіриних лап, вази з напівкоштовних каменів тощо. Щодо стилістики, на зміну простоті і ясності грецьких форм в римських зразках часто можна бачити надмірну декоративність. У формах меблів

панував еклектизм, запозичалося все, що можна було пристосувати до панівних смаків.

